

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

TSHIVENDĀ LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA U THOMA (FAL)

BAMMBIRI LA U THOMA (P1)

2016

MARAGA: 80

TSHIFHINGA: Awara 2

Bammbiri ili li na masiatari a 12.

NDAELA NA MAFHUNGOTHANGELI

1. Bammbiri ili li na KHETHEKANYO THARU:

KHETHEKANYO YA A:	Tholokanyondivho	(30)
KHETHEKANYO YA B:	Manweledzo/Šamari	(10)
KHETHEKANYO YA C:	Luambo	(40)
2. Fhindulani mbudziso DZOTHE kha hedzi khethekanyo.
3. Thomani khethekanyo INWE na INWE kha siatari LISWA.
4. Hune khethekanyo INWE na INWE ya fhelela hone ni talele.
5. Nomborani phindulo dzanu zwi tshi anana na kunomborelwe kwa mbudziso.
6. Ni tshi fhedza u fhindula mbudziso, ni pfuke mutala ni kone u ya kha i tevhelaho.
7. Ni dzhiele nzhele zwiga zwa u vhala, mupeleto, tswayo na khethekanyo ya maipfi.
8. Ni eletshedzwa lwa tshothe uri ni shumise ndangatshifhinga iyi yo anganywaho:

KHETHEKANYO YA A:	Henefha kha minetse ya 50
KHETHEKANYO YA B:	Henefha kha minetse ya 30
KHETHEKANYO YA C:	Henefha kha minetse ya 40
9. Nwalani zwi no vhalea, nahone nga vhudele.

KHETHEKANYO YA A: THOLOKANYONDIVHO**MBUDZISO 1: PHUROSА**

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khao.

TSHIBVELEDZWA TSHA A**NGOHO TSHO VHA WEDZA KHOMBONI.**

1	Vho Liedza ndi muofisiri wa badani kha masipala wa Fhatani. Ndi nwaha wa vhufumi vhe kha mushumo uyu nahone vha sumbedza u u funa nga maanda.	
2	Hu tou nga ho vha hu si na mudzulapo wa masipala wa Fhatani ane a si vha divhe, nga maanda vhoramimodoro. Tshi dinaho ndi uri vho vha vha sa divhelwi zwivhuya. Vho vha vha tshi divhelwa tshandanguvhoni tshine vha tshi ita na vhoramimodoro vho pfukaho milayo ya badani.	5
3	Mafhungo a tshandanguvhoni Vho Liedza vho vha vho no a dowela vhukuma na uri zwo khakheaho vho vha vha si tsha zwi vhona. Izwo zwo ita uri tshifhinga tshinzhi vha takalele u shuma vhe vhothe uri vha si khakhiswe kha maitele avho.	10
4	Ndi lunzhi he Vho Liedza vha kaidzwa nga muhulwane wavho kha mafhungo a tshandanguvhoni. Kha Vho Liedza a zwo ngo amba tshithu, vho di isa phanda na tshandanguvhoni. Tsho itaho uri vha si litshe ndi nge vha vha vha tshi khou difhelwa nga tshelede ye ya vha i tshi khou da vha songo i shumela. Tshelede iyo vho vha vha tshi i shumisa u renga zwiliwa, u badela zwikolodo na u renga thundu dza nduni. U tshila u fhasi ha mutsiko wa zwikolodo, zwi kombetshedza muthu uri a ite zwa tshandanguvhoni.	15
5	Linwe duvha Vho Liedza vhe kati na mushumo wavho, ha swika goloi ya BMW ya muvhala mutswuku. Vho mbo di i imisa, vha i sumba nnda ha bada. Vho mbo di ya kha mureili vha humbela laisentsi ya u reila. Musi vho no i lavhelesa vha wana yo fhelelwa nga tshifhinga nga minwedzi mivhili.	20
6	Mureili o vhudza Vho Liedza uri o tou khakha. O dzhia laisentsi ya kale sa ntswa. A humbela pfarelo o tou ita na u tumba fhasi. O pfiwa nga nnyi? Vho Liedza nga itsho tshifhinga vho vha vho halifha vhukuma. Vha pfala vha tshi ri: 'kha vha ntevhele ngeno goloini ndi vha nwale.'	25

7	Mureili a tshi swika goloini ya Vho Liedza a vhudzwa uri kha dzhene nga ngomu. O no dzhena a isa phanda na u humbela pfarelo, ha vha u shela madi ntha ha tombo. Vho Liedza vha mu vhudza uri zwe a ita zwi fana na u reila goloi a si na laisentsi. Vho mu vhudza uri vha do tou mu n'wala thikhithi ya R1 500 fhedzi vha nga litsha u mu n'wala arali a vha nea tshelede i linganaho R500. Mureili u pfa izwo a mbo di vha fha tshelede iyo, a livhuwa thuso ye vha mu fha, a mbo di tuwa. Zwa tshandanguvhani zwo vha zwo no tou vha malofhani kha Vho Liedza.	30
8	Zwauri ndi tshikwekwe tsho lukwaho nga muhulwane wavho a vho ngo zwi limuwa. Muhulwane wa Vho Liedza vho ita tshikwekwe itshi nge mafhungo a tshandanguvhani a Vho Liedza a vha o no swika ndevheni dzawe. Mureili o vha o vhudzwa uri a rekhode zwothe zwine Vho Liedza vha do vha vha tshi khou ita na u amba nga lutingothendeleki uri zwi shume sa vhutanzi.	35
9	Nga Musumbuluwo nga matsheloni Vho Liedza vha vhidzelwa ofisini nga muhulwane wavho. Vho mangala vha tshi vhona ula mureili wa BMW e hone ofisini. U mu vhona vha ambela mbiluni vha ri: Namusi ya sa raha i do dadza.	40
10	Vho Liedza vho mbo di vhudzwa uri mushumo wo fhela. Vho no kaidzwa lunzhi zwi tshi kwama mafhungo a tshandanguvhani vha sa thetshesele. Vho Liedza vho thoma u lila henefho ofisini, zwa si thuse tshithu.	45
11	U bva afho ofisini Vho Liedza vho mbo di doba vhuda havho vha livha hayani. Vhathu vho vha vhudzisaho nga u sa tsha ya havho mushumoni. Vha vhudzwa uri mushumo wo tou vha netisa ndi ngazwo vho litsha.	
12	Vhathu vha hashu ndi ngoho tshandanguvhani a si tshavhudi. Vhunzhi ha vhathu vha no didzhenisa kha zwa tshandanguvhani vha fhedzisela vho wela khomboni. Nangoho Vhavenda a vho ngo zwifha vha tshi ri mulifho wa mmbwa ndi thoho yayo.	50

- 1.1 Vho Liedza vho vha vha tshi shuma sa mini? (1)
- 1.2 Ndi zwifhio zwi lwaho na mulayo zwe Vho Liedza vha vha vha tshi zwi ita? (2)
- 1.3 Sumbedzani uri ndi ngani Vho Liedza vho didzhenisa kha mafhungo a tshandanguvhani. (2)
- 1.4 Ndi mini zwe mureili wa BMW a shumisa u wana vhutanzi hothe vhukati hawe na Vho Liedza? (2)

- 1.5 Zwa tshandanguvhoni zwo vha zwo no tou vha malofhani a Vho Liedza. Talutshedzani vhungoho ha fhungo ili nga zwi re mafhungoni ayo. (2)
- 1.6 Sumbedzani muhumbulo muhulwane wa mafhungo e na vhala kha phara ya 3. (2)
- 1.7 Hu na lifurase lo swifhadzwaho kha phara ya 9, sumbedzani vhungoho halo malugana na zwo bvelelaho kha Vho Liedza. (2)
- 1.8 Ndivho khulwane ya muhwali kha mafhungo e na vhala ndi ifhio? Phindulo yanu i songo fhira mitaladzi mivhili. (2)
- 1.9 Ni vhona u nga zwo itwaho nga muhulwane wa Vho Liedza zwo thusedza hani u bvisela ngoho khagala? (2)
- 1.10 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo nekedzwaho.
- U shela madi ntha ha tombo zwo livhiswa kha ...
- A Muhulwane wa Vho Liedza.
B Mureili wa BMW.
C Vho Liedza.
D Vhoramimodoro. (1)
- 1.11 Tshandanguvhoni a si tshavhudi. Sumbedzani vhungoho ha fhungo ili no disendeka nga zwo bvelelaho mafhungoni. (2)
- 1.12 Zwo bvelelaho kha Vho Liedza zwi a tendisea naa? Tikedzani. (2)
- 1.13 Arali inwi no vha ni shaka la Vho Liedza no vha ni tshi do vha eletshedza zwifhio musi vhe milomoni ya vhatu? (2)

Talelani tshifanyiso uri ni do kona u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

TSHIBVELEDZWA TSHA B: TSHIFANYISO

[Zwi khou bva kha Magazine]

- 1.14 No sedza itshi tshifanyiso ni vhona avha vhathu vho dzula ngafhi nahone hu tshi khou bvelela mini? (2)
- 1.15 Vhathu avha vha sumbedza vha sa do ya hayani? Tikedzani. (2)
- 1.16 U ya nga ha inwi, ndi zwifhio zwi no sumbedza uri avha vhathu vha kha nyandano. Tikedzani. (2)

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 30

KHETHEKANYO YA B: MANWELEDZO/SAMARI

MBUDZISO 2

Vhadzulapo vha shangoni la Mphireni vho fara mutangano vha tshi khou amba nga tshinyalelo dzi no vhangwa nga migwalabo.

Vhalani mafhungo (TSHIBVELEDZWA TSHA C) afho fhasi ni kone u riwala mbuno dza SUMBE nga ha tshinyalelo dzi no vhangwa nga migwalabo.

NDAELA:

1. Nwalani mbuno dza SUMBE dzi kha mafhungo a pfallaho, nga ha tshinyalelo dzi no vhangwa nga migwalabo.
2. Tshivhalo tsha maipfi TSHI SONGO PADA 70.
3. Nomborani mafhungo anu u bva kha 1 u ya kha 7.
4. Nwalani mbuno NTHIHI kha fhungo liniwe na liniwe.
5. Shumisani maipfi ANU.
6. Sumbedzani tshivhalo tsha maipfi e na a shumisa e zwitangeni mafheloni a manweledzo/samari yanu.

TSHIBVELEDZWA TSHA C

TSHINYALELO DZI NO VHANGWA NGA MIGWALABO

Migwalabo i khou andesa ano maduvha. Vhane vhe ndi dzone pfanelo, vhanwe nga fhala vhe ndi hone u dinalea ngeno vhanwe vha tshi ri ndi vhuvevu. Kuhumbulele ukwu kwothe ku bvedza tshinyalelo tshitshavhani.

Fhethu hunzhi arali hu na migwalabo hu a vha na u thivhiwa ha dzibada nga matombo, matanda na mathaela a no khou duga. Izwi zwi itelwa uri goloi dzi si kone u fhira na uri vhathu vha si wane zwinamelo.

Nga hone u dinalea u wana ho fhiswa mathaela badani hu sa tshimbilei. Bada dzi a tshinyala nga zwo shumiswaho u dzi thivha. Dzi sala dzi na madindi lune migwalabo i tshi fhela dza tea u lugiswa.

Goloi dza vhaendelamashango dzi a kwashiwa ngeno vha sa divhi tshithu nga migwalabo. Tshirunzi tsha shango lashi tshi a wa kha vhaendelamashango avho.

Vhunzhi ha vhashumi vha fhelelwa nga mishumo nge vha balelwa zwinamelo zwa u vha isa mishumoni.

Mavhengele na one a a pwashekwanywa. Mbava na dzone dzi vha dzo wana tshifhinga tsha u tswa.

Zwifhato zwa muvhuso, goloi na mahaya a vharangaphanda vhane vha khou badekanywa na tshumelo dzine dza khou totdwa zwi a fhiswa.

Pfunzo na yone i a thithisea zwi hulusa musu vhagudi vha si tsha ya zwi koloni nga pfanelo. Izwi zwi vhangwa nga u shaea ha zwinamelwa na nyofho ya u huvhadziwa nga vhagwalabi.

Ri tea u fhatuwa ngauri migwalabo i disa tshinyalelo khulusa lushakani na muvhusoni. Arali ra sa fhatuwa shango lashu li do humela murahu ha si vhe na mvelaphanda.

[Zwi bva kha vhalingi]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 10

KHETHEKANYO YA C: LUAMBO

MBUDZISO 3: KHUNGEDZELO

Talelani khungedzelo uri ni do kona u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

TSHIBVELEDZWA TSHA D

MAITAZWITOMA
VHA NAKISI VHA MAHAYA NA MUPO

E nnyi a sa funi vhupo ho nakaho? Ho sala vhone fhedzi u dalela afha.
Ri vhomasithesele kha u kunakisa mahaya na vhupo.
Mitengo yashu i tou kokovha na fhasi, vhafumi vha u thoma vha wana luafhulelo.
Vha ri kwama kha 015 516 4537.

[Tshi bva kha inthanethe]

- 3.1 Ndivho ya u shumisa khephusheni afho kha khungedzelo ndi ifhio? (1)
- 3.2 Ndi ndila-de ine ra nga i shumisa u kwana vhakungedzeli avha? (1)
- 3.3 Ndi ngafhi he mukungedzeli a shumisa mbudziso i sa todi phindulo? (2)
- 3.4 Ndeme ya u shumisa luambo lwa u fhuredzela kha khungedzelo iyi ndi ifhio? (2)
- 3.5 Sumbedzani he mukungedzeli a shumisa linaledi kha u bula mitengo ya afho kha khungedzelo. (2)

- 3.6 Nga murahu ha u vhala khungedzelo iyi, ndi ifhio nyeletshedzo ine na nga fha vhathu vha re na thaidzo ya u sa kunakisa mupo na mahaya?

(2)
[10]

MBUDZISO 4: KHATHUNI

Talelani khathuni uri ni do kona u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

TSHIBVELEDZWA TSHA E

[Zwi bva kha inthanethe]

- 4.1 Avha vhathu vha khou amba vhe ngafhi? Tikedzani. (2)
- 4.2 Sumbedzani masiandaitwa a u tḁwa u kha u shumisa watsiapu nga vhafumakadzi vho malwaho. (2)
- 4.3 Vhushaka ha vhathu vha re kha khathuni ndi vhufhio? Tikedzani. (2)
- 4.4 Muhumbulo muhulwane wa iyi khathuni ndi ufhio? Ṭalutshedzani. (2)
- 4.5 Arali no vha ni shaka ḁa mufumakadzi uyu, no vha ni tshi nga mu thusa kha zwifhio uri nyimele ine a vha khayi i shanduke? (2)

(2)
[10]

MBUDZISO 5

5.1 Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khao:

TSHIBVELEDZWA TSHA F: PHUROSА

1	Vhana vho vha vha tshi shumiswa mimaini ya malasha ngei Britain. Mimaini ya malasha yo vha i khombo. Thanga dzo vha dzi tshi wa na mithuthubo i tshi vhangа ma fuvhalo kha vhana. Ho vha hu si na milayo ya tsireledzo. U pwasha na u hwala malasha zwo vha zwi tshi itwa nga vhana na vhafumakadzi.
2	Vhana vhatuku vho vha vha tshi shumiswa u vala minango. Vho vha vha tshi dzula swiswini, fhethu ho nukalaho na hu re na buse.
3	<u>Vhunzhi havho vho vha vha sa badelwi.</u> Nyimele iyi yo vhangа malwadze o fhambanaho kha vhana. Vho lwala vhulwadze ha lufhia, mafhafhu a tshinyala na mutetemelo nga u dzula fhethu ho nukalaho. Vha tetemela u nga lutanga lu madini. Nangoho hu si halwo lukunda a lwu khokhomedzwi, lwa khokhomedzwa lu a thara.
4	Ho vha hu tshi shumiswa vhana ngauri vho vha vha sa badelwi hu u itela uri vha vha mimaini vha pfume. Izwi zwo do iledzwa nga 1842 musi hu tshi vha na mulayo u iledzaho vhana u shuma mimaini. Mulayo uyo wo tsireledza vhana na vhafumakadzi.

5.1.1 Nani libulazwithihi la ipfi 'badelwi' (1)

5.1.2 Kha phara ya vhuraru topolani lidadzisi la fhethu. (1)

5.1.3 Topolani dzina vhukuma kha phara ya u thoma. (1)

5.1.4 Nangani phindulo i re yone kha mutevhe u re afho fhasi:

Fhungo lo talwaho nga fhasi ndi limudi la lushaka lufhio?

A Tsumbo

B Thendelo

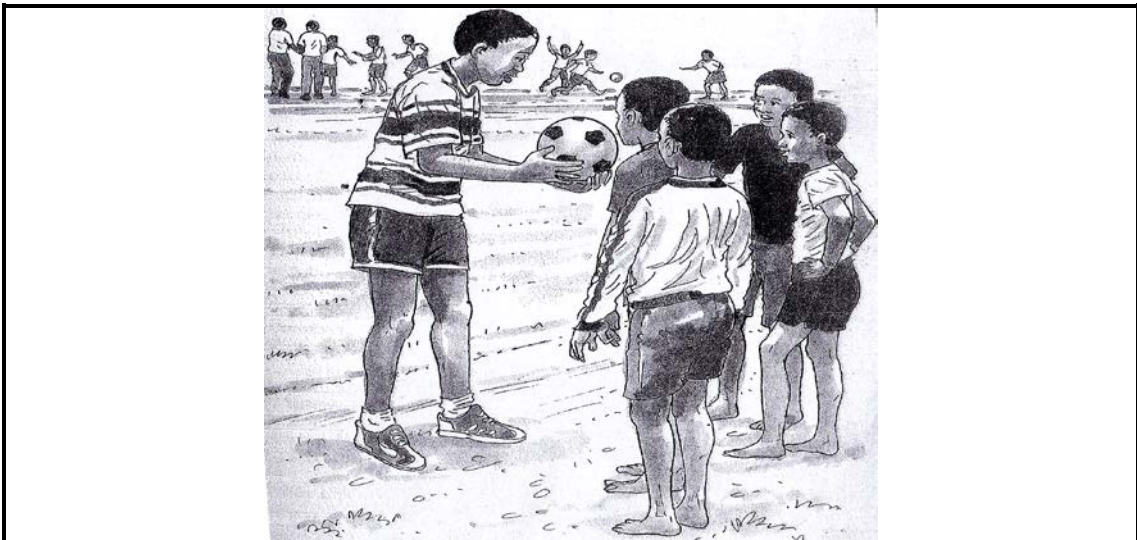
C Gonelo

D Ndaela

(1)

- 5.1.5 Isani fhungo lo swifhadzwaho kha thenda li re kha phara ya 1. (2)
- 5.1.6 Topolani lifanyisi lo shumiswaho mafhungoni a re kha phara ya 3, ni fhe na thalutshedzo yalo. (2)
- 5.1.7 Kha phara ya u thoma hu na ipfi li songo peletwaho zwone. Li topoleni ni dovhe ni li lulamise. (2)
- 5.1.8 Hu na ipfi lo pambiwaho kha mafhungo e na vhala kha phara ya 1. Li topoleni ni bule na luambo lo pambiwaho li tshi bva khalwo. (2)
- 5.1.9 Nani thalutshedzo ya murero wo swifhadzwaho kha phara ya 3. (2)
- 5.2 Talelani tshifanyiso, ni vhale na mafhungo o disendekaho khatsho, ni kone u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

TSHIBVELEDZWA TSHA G: TSHIFANYISO

Mitambo i khwaḥisa mivhili, ya ri fha mutakalo. Na vha re na malwadze vha didzhenisa khayoy vha a fhola. Vhasidzana a vha koni u tamba bola ya milenzhe, ndi ngazwo vha tshi dzulela u kundwa. Musi hu tshi khou tamba vhatukana u wana mudavhini hu si na na vhuḥfelo ha mare.

[Zwi bva kha inthanethe]

- 5.2.1 Topolani he muḥwali a shumisa luvhengelambiluni mafhungoni aya. (2)
- 5.2.2 Ndi zwifhio zwivhuya zwi diswaho nga u didzhenisa kha mitambo? (2)
- 5.2.3 Vhumbani pholisemi nga ipfi 'khwaḥisa'. (2)

[20]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 40
MARAGAGUṬE: 80